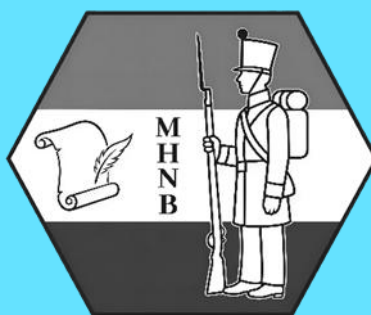

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

—HADTÖRTÉNELEM TEMATIKUS KÜLÖNSZÁM—

XXXVI. évfolyam

2026/KSZ1

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával
jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archiválja.

A lapszám vendégszerkesztője

Dr. habil Boda Mihály

A lapszám szerzői

Dr. Bene Krisztián PTE, Bölcsész- és

Társadalomtudományi Kar Francia Tanszék,
tanszékvezető egyetemi docens, dékán

Dr. habil. Boda Mihály NKE, HHK, Hadtörténelem

Tanszék, habilitált egyetemi docens

Dr. Fóris Ákos ELTE, BTK, egyetemi adjunktus

Dr. habil Guitman Barnabás PPKE, BTK,

Történettudományi Intézet, habilitált adjunktus

Dr. Kiss Gábor Ferenc SZTE, Juhász Gyula

Pedagógusképző Kar, főiskolai docens

Dr. Lázár Balázs HM HIM, Hadtörténeti Kutató Intézet,
igazgató

Nagy L. István HM HIM, Hadtörténeti Kutató Intézet,
kutató

Timár Péter KRE Történelemtudományi Doktori Iskola
doktorandusz, Kuny Domokos Múzeum
munkatársa

Dr. Veres Violetta NKE, HHK, Idegennyelvi és
Szaknyelvi Lektorátus, német szaknyelvtanár

Rövidítések:

BTK	– Bölcsészettudományi Kar
ELTE	– Eötvös Loránd Tudományegyetem
HHK	– Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HIM	– Hadtörténeti Intézet és Múzeum
HM	– Honvédelmi Minisztérium
KRE	– Károli Gáspár Református Egyetem
NKE	– Nemzeti Közszolgálati Egyetem
PPKE	– Pázmány Péter Katolikus Egyetem
PTE	– Pécsi Tudományegyetem
SZTE	– Szegedi Tudományegyetem

A Magyar

Hadtudományi Társaság

és az

MTA Hadtudományi Bizottság

„A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Padányi József, az MHTT elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Tánczos Mariann főszerkesztő

Nyomtatott folyóirat szerkesztő:

Druzsina József

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,

Forgács Balázs, Haig Zsolt,

Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,

Lakner Zoltán, Mező András,

Molnár Anna, Palik Mátyás,

Remek Éva, Török Péter,

Szenes Zoltán, Ujházy László,

Kathleen Collins (Minnesota),

Harald Pöcher (Bécs),

Erwin Schmidl (Bécs).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9-11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhmt.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXVI. évfolyam

1. különszám

2026. augusztus

Tartalomjegyzék

Boda Mihály

Vendégszerkesztői köszöntő3

Boda Mihály

A hadtörténelem fordulatai, az „új hadtörténetírás” és a normatív fordulat.....5

Veres Violetta

Lehet-e tökéletesen fordítani Clausewitzet? 24

Guitman Barnabás

Az 1546 őszi szászországi hadműveletek és az adorfi csata a kortárs beszámolók
tükrében 36

Lázár Balázs

A Magyar Királyság katonaállítása a hétéves háború folyamán (1756–1763) 51

Timár Péter

Davidovich Pál táborszernagy pályaképe és kutatása 69

Nagy L. István

A pesti inszurgens lovasezred az 1809-es magyarországi hadjáratban 84

Bene Krisztián

A francia hadsereg magyar tagjai a 20. század első felében..... 101

Kiss Gábor Ferenc

„Leleményes mi népünk...” „Íróasztal feltalálók” a második világháború előestéjén
(1938–1941)117

Fóris Ákos

Alibi a háborús bűnökre? – Lakatos Géza vezérezredes 1943. október 23-i parancsa a
partizánellenes hadviselésről.....132

Bene Krisztián [◇]

A francia hadsereg magyar tagjai a 20. század első felében¹

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.KSZ1.101

A 20. század első felének francia–magyar kapcsolatrendszerének katonai vonatkozásaival kapcsolatban kevés tudományos igényű kutatás zajlott, ebből kifolyólag jelen tanulmány ennek a hiányosságnak az átfogó jellegű pótlására vállalkozik. Az első világháború során több száz magyar állampolgár harcolt a francia haderő kötelékében, az ezt követő évtizedek során pedig folyamatos volt a hasonló nagyságrendű magyar jelenlét a Francia Idegenlégió kötelékében. A második világháborúban ez a szám meghaladta a kétezret a francia hadsereg, majd kisebb arányban a Szabad Francia Erők soraiban. Az 1946-ban kirobbant első indokínai háború során is ezres nagyságrendben találunk magyarokat az Idegenlégióban. Ezen történeti epizódok feltárása hozzájárul a kétoldalú kapcsolatok alaposabb megismeréséhez és újraértékeléséhez.

KULCSSZAVAK: francia hadsereg, magyar önkéntesek, 20. század, világháborúk, Francia Idegenlégió

Hungarian Members of the French Army in the First Half of the 20th Century

The exploration of the military aspects of French-Hungarian relations in the first half of the 20th century has been a relatively understudied field, and the present study seeks to address this research gap in a wide-ranging manner. During the First World War,

[◇] Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Francia Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens, dékán – *University of Pécs Faculty of Humanities and Social Sciences Department of French Studies, Head of Department, Associate Professor, Dean*; e-mail: bene.krisztian@pte.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0287-8872>

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

several hundred Hungarian citizens enlisted in the French armed forces. In the subsequent decades, there was a continuous Hungarian presence of a similar magnitude in the French Foreign Legion. During World War II, the number of individuals in this category exceeded two thousand in the French army and, to a lesser extent, in the Free French Forces. During the First Indochina War, which broke out in 1946, the Foreign Legion included thousands of Hungarians in its ranks. Examining these historical occurrences fosters a more profound comprehension and re-evaluation of bilateral relations.

KEYWORDS: French army, Hungarian volunteers, 20th century, World Wars, French Foreign Legion

Bevezetés

A francia hadsereg kötelékében szolgáló magyarok története kevésbé vizsgált, mégis jelentős metszéspontja a 20. századi európai folyamatoknak, amely jól illusztrálja a kontinens keleti és nyugati részei közötti kapcsolatrendszer katonai aspektusának egy sajátos fejezetét. Bár már a 20. századot megelőzően is előfordult magyar jelenlét francia alakulatokban, viszonylag jelentőssé csak az első világháború idején vált: közel másfél ezer osztrák–magyar állampolgár vállalt ekkor katonai szolgálatot Franciaországban, közülük pedig több száz fő Magyarországon született. A trianoni béke ezt követően nemcsak geopolitikai törést, hanem számos esetben a személyes életutak újrendeződését is eredményezte: sokan a francia haderőben kerestek egzisztenciát, menedéket és újrakezdési lehetőséget egy szétszabdalt ország határain kívül.

A két világháború közötti években a Francia Idegenlégió vált a külföldön katonai szolgálatot vállaló magyar állampolgárok elsődleges alkalmazójává: a magyarok létszáma folyamatosan több száz fő körül mozgott, ez az állandó jelenlét a második világháború kitörése után pedig már az ezres nagyságrendet is elérte. A magyarok a reguláris hadsereg mellett a Szabad Francia Erők soraiban is viszonylag jelentős szerepet vállaltak, ami rávilágít arra, hogy a katonai csatlakozás nem pusztán megélhetési kényszer volt, hanem identitásképző aktus is: egy nyugati típusú politikai és katonai világhoz való kapcsolódás.

A tanulmány levéltári dokumentumokra, szakirodalmi forrásokra és személyes visszaemlékezésekre alapozva lehetővé teszi, hogy átfogó módon megismerjük a 20. század első felének francia–magyar kapcsolatrendszerét. Ez hozzájárulhat ahhoz is, hogy a két ország történelmének ezen kevésbé ismert fejezetét áttekintve, részben új alapokra helyezzük ezt az összetett és ellentmondásokkal terhelt viszonyrendszert, valamint megismerkedjünk a francia haderő humánerőforrás kezelésének egyes sajátos aspektusaival a külföldi származású katonák felhasználásával kapcsolatban.

Történeti előzmények

A francia–magyar diplomáciai és katonai kapcsolatok több mint ezeréves múltra tekintenek vissza, hiszen már a 10. századi magyar kalandozó hadjáratok is elérték Franciaországot,² majd a középkor során is változó intenzitású, de folyamatos

² Kristó 1998, 55–60.

kapcsolat állt fenn a két állam között (kereszteshadjáratok, dinasztikus házasságok,³ Anjou uralkodók Magyarországon stb.).⁴ A kora újkorban leginkább magyarországi francia (frankofón) jelenlétről beszélhetünk, ami elsősorban franciaajkú (főként vallon) zsoldosok alkalmazására korlátozódott a török elleni harcok során,⁵ valamint a Rajnai Szövetség egy francia különítményének részvételére az 1664-es szentgotthárdi csatában.⁶ Az alapvetően elszigetelt jellegű epizódokat követően a kétoldalú együttműködés a 18. század elején vált nagyobb jelenetőségűvé, amikor a Rákóczi-szabadságharc során II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek sikerült elnyernie XIV. Lajos támogatását, aki elismerte őt erdélyi fejedelemnek, pénzügyi segítyt nyújtott számára, valamint képzett katonatiszteket küldött udvarába a magyar alakulatok kiképzése, továbbá a tüzérségi alakulatok vezetésében való közreműködés céljából.⁷ Bár ez a hozzájárulás nem volt elegendő a szabadságharc győzelemre segítéséhez, a katonai vereség után mégis szívesen látták Rákóczit Franciaországban, ahol száműzetése első időszakát töltötte. Számos katonája is követte őt a francia királyságba, akik a francia hadsereg soraiban folytathatták szolgálatukat, ahol komoly szerepet vállaltak a francia huszárezredek létrehozásában és azok harctéri sikereiben. Bercsényi László gróf, aki korábban Rákóczi testőrségének századosa volt, kivételesen nagyívű pályát futott be a francia hadseregben, ahol 1758-ban az elérhető legmagasabb rendfokozatot elnyerve, Franciaország marsalljának nevezték ki.⁸

A katonai kapcsolatokban fontos változást jelentett a Francia Idegenlégió létrehozása 1831-ben, amelyet az ekkoriban meginduló gyarmati hadjáratokban való részvétel céljából állítottak fel.⁹ Az eredetileg hét zászlóaljból álló alakulat kötelékébe külföldi állampolgárokat toboroztak, akik három és öt évre szóló szerződéseket írtak alá a toborzóirodákban, amelyek később több alkalommal is meghosszabbíthatóak voltak kölcsönös szándék esetén. A zászlóaljakat ekkoriban nemzetiségi alapon szervezték, az 1., 2. és 3. zászlóaljba (tehát az alakulat közel felét alkotó alegységekbe) pedig kizárólag svájci és német – vagyis alapvetően németajkú – önkéntesek jelentkezését várták.¹⁰ Tekintettel arra, hogy a Magyar Királyság ekkor a Habsburg Monarchia részét képezte, a területéről érkező jelentkezőket németajkúnak tekintették és a fenti zászlóaljak egyikébe sorolták be nemzetiségük feltüntetése nélkül. Ebből kifolyólag pontos létszámukra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok, ugyanakkor az alakulat kötelékében szolgálatot vállalók visszaemlékezései alapján folyamatosan több tucat magyar nemzetiségű önkéntes teljesített szolgálatot az Idegenlégió soraiban a 19. század második felében.¹¹ A rendelkezésre álló levéltári forrásokból ugyanakkor az is kiderül, hogy számos olyan magyar volt, aki elnyerte a

³ Györkös–Kiss 2013, 9–287.

⁴ Engel–Kristó–Kubinyi 1998, 48–77.

⁵ Sahin–Tóth 1999, 227–241.

⁶ Hausner 2004, 46–58.

⁷ Köpeczi 2002, 27–55.

⁸ Zachar 1978, 71–112.

⁹ De Gmeline 2016, 15–20.

¹⁰ Houssin 2024, 39.

¹¹ Nóvé 2016, 26–30.

francia állampolgárságot, ebből kifolyólag kötelező katonai szolgálatát is teljesítenie kellett a francia haderőben. Bár a források nem teszik mindig egyértelművé, hogy magyar nemzetiségű személyekről van szó, az egyértelműen kiviláglik belőlük, hogy folyamatosan volt egy szintén néhány tucat főre tehető magyar származású katona a francia reguláris erők kötelékében.¹²

A Nagy Háború hadszínterein

Az első világháború kirobbanása után, 1914. augusztus 8-án, a francia kormány lehetővé tette a külföldi állampolgárok számára, hogy önkéntesként csatlakozzanak a Francia Idegenlégióhoz és Franciaország védelmében harcoljanak. A számukra felajánlott szerződés különbözött a megszokott megállapodástól, amelyet a Légióba jelentkezők írtak alá korábban, mivel ez nem egy előre meghatározott konkrét időtartamra szólt, hanem az éppen zajló konfliktus (vagyis a világháború) befejeződéséig volt érvényben. Mivel minden hadviselő fél gyors lefolyású háborúra számított, ez jelentős vonzerőt jelentett a külföldi önkéntesek számára, hiszen legjobb tudomásuk és várakozásaik szerint nem évekig, hanem csupán hónapokig kellett volna harcolniuk az Idegenlégió kötelékében.¹³

A felhívás közzététele után több mint 80 000 jelentkező írta alá csatlakozási szerződést, de közülük végül mindössze 42 883 fő felelt meg az alkalmassági vizsgálatokon és kezdhetette meg katonai szolgálatát az Idegenlégió kötelékében. Az új légiósok több mint 50 nemzetet képviseltek az alakulaton belül, akiknek többsége a Franciaországgal szomszédos területek lakója volt: elzász-lotaringiaiak (6500 fő), olaszok (4900 fő), svájciak (1500 fő), belgák (1500 fő). Mellettük két olyan ország állampolgárai is viszonylag nagy számban jelentkeztek, amelyek Franciaországtól messze helyezkedtek el: oroszok (3400 fő) és osztrák–magyarok (1369 fő).¹⁴

Bár az önkéntesek nem feltétlenül az Idegenlégió soraiban szerettek volna harcolni, a francia hadvezetőség az ennek kötelékében létrehozott új egységekbe irányította a katonai szolgálatra alkalmasnak talált jelentkezőket. A tengerentúlon szolgáló aktív légiósok, valamint a korábban leszerelt veteránok mozgósításával, 1914 augusztusában-szeptemberében négy új egységet hoztak létre, amelyekben a tapasztalt katonák biztosították a tiszti- és altiszti kart, az újoncok pedig a legénységi állományt. A négy új ezred a következő volt: az 1. idegenlégiós ezred 2., 3. és 4. menetezredei, valamint a 2. légiós ezred 2. menetezrede. Az önkéntesek kiképzésének lezárulta után az egységeket azonnal az északkelet-franciaországi hadszíntérre irányították, ahol harcba is vetették őket a német erők ellen.¹⁵ Ezek az összecsapások komoly veszteségekkel jártak, amelyek a folyamatosan érkező új önkéntesek ellenére is jelentős mértékben csökkentették az ezredek bevethető létszámát. 1915 tavaszán engedélyezték a szövetséges államokból származó légiósoknak, hogy áthelyezésüket kérjék hazájuk haderejébe, ami a belga, olasz és orosz önkéntesek jelentős részének

¹² Lásd például AP D4R1 1471. Gerenday De, Ladislas.

¹³ Cochet 2013, 358.

¹⁴ Porch 1994, 396–409.

¹⁵ Bergot 1984, 11–17.

távozását vonta maga után, velük párhuzamosan pedig az amerikaiak, csehek és lengyelek többsége is a Franciaországban szerveződő nemzeti alakulataikba került át saját kérésére. Ennek következtében az 1914-ben felállított négy alakulat létszáma az eredeti töredékére csökkent, ezért 1915 nyarán sorban feloszlatták őket, a kötelékükben szolgálókat pedig átirányították az egyetlen megmaradt egységbe, amelyet 1915. november 11-től hivatalosan az Idegenlégió menetezredének neveztek el.¹⁶

Az új alakulat soraiba ekkor 71 tiszt, valamint 3115 legénységi állományú légiós tartozott, a háború végéig pedig minden nagyobb franciaországi hadműveletben részt vett, miközben jelentős veszteségeit az újonnan jelentkező önkéntesekkel töltötték fel, ami lehetővé tette számára, hogy az egész konfliktus során megőrizze bevetettségét. Ennek megfelelően a menetezred kivette részét a somme-i csatából 1916-ban, majd a Champagne-ban zajló összecsapásokból 1917-ben, végül pedig az 1918-as német offenzívák megállításából is.¹⁷ Az alakulat harcokban való részvételének eredményességét jelzi, hogy számos esetben ért el sikereket a harcmezőn, amelyeket a parancsnokság kilenc kitüntetéssel ismert el a háború során. Ezzel a menetezred a második legtöbb hivatalos elismerést kiérdemlő alakulat volt a francia hadseregben az első világháború során.¹⁸ Ennek a sikernek ugyanakkor az ára is igen magas volt, hiszen az Idegenlégió – amelynek egyes egységei Észak-Afrikában, a Balkán-félszigeten, sőt még Oroszországban is bevetésre kerültek reguláris és irreguláris csapatokkal szemben – 5170 elesett katonát, valamint mintegy 25 000 sebesültet és eltűntet veszített a konfliktus évei alatt.¹⁹

A francia haderőben szolgáló magyarokra vonatkozóan nem készültek hivatalos összesítések, mivel a korábban említett 1369 osztrák–magyar állampolgár nemzetiségi megoszlására vonatkozóan nem vettek fel részletes adatokat, csupán annyit említenek általánosságban, hogy nagy számban voltak köztük csehek. Egy forrás 678 főt említ, ami az Osztrák–Magyar Monarchián belüli cseh lakosság számarányához képest (mintegy 13% 1910-ben)²⁰ meglehetősen magas, mivel gyakorlatilag a közép-európai államalakulatból jelentkezők felét teszi ki.²¹ A magyar nemzetiségűek azonosítására vonatkozóan nagy segítséget jelent, hogy az első világháború során a francia hadseregben katonai szolgálatot teljesítők szolgálati lapjai ma már digitalizált formában elérhetőek interneten keresztül.²² Ezek elemzéséből kiderül, hogy a francia hadseregben szolgálatot vállaló külföldi származású önkéntesek közül 274 fő született a Magyar Királyság területén, közülük pedig 136 fő harcolt a Francia Idegenlégió soraiban, összesen pedig 51 fő veszítette életét a háború során. Tekintettel arra, hogy a

¹⁶ Montagnon 1999, 158–162.

¹⁷ SHD GR 26 N 862/7. Régiment de marche de la Légion étrangère: J.M.O. 1915. november 11. – 1916. december 31.

¹⁸ De Gmeline 2016, 272–286.

¹⁹ Mahuault 2013, 205–206.

²⁰ Romsics 2001, 47–49.

²¹ Comor 2013a, 889.

²² Grand Méorial.

Magyar Királyság lakosságának is csupán mintegy fele (54,4% 1910-ben) volt ekkoriban magyar nemzetiségű, mindössze az jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy ez a közel 300 fő az ország területén született, az nem, hogy ezek a személyek magyar identitásúak és nyelvűek lettek volna. Mivel a szolgálati lapok nem tartalmazzák az önkéntesek által beszélt nyelvet (nyelveket), ez sem nyújt érdemi támpontot, így legfeljebb az önkéntesek neve alapján lehetne következtetéseket levonni, de nyilvánvaló módon ezek sem jelentenek biztos útmutatót a nemzetiségre vonatkozóan. A rendelkezésre álló adatokból ezért nem kapunk egyértelmű megerősítést a jelentkezők magyarságára vonatkozóan.

Ugyanakkor a beazonosított kontingens egészére vonatkozóan le lehet vonni néhány helytálló következtetést. Döntő többségük a 26 és 50 év közötti, nem sorköteles korosztályhoz tartozott, akik Budapesten vagy vidéki városokban születtek, tehát urbanizált közegből származtak, ami megkönnyítette számukra a Franciaországba való kitelepülést. Mivel a vizsgált csoport mintegy fele nem az Idegenlégióban teljesített szolgálatot, esetükben valószínűsíthető, hogy már huzamosabb ideje Franciaországban éltek és megszerezték a francia állampolgárságot, ami maga után vonta mozgósításukat a háború kitörését követően. A ranglétrán kevesen tudtak előrelépni, mindössze két fő rendelkezett tiszti rendfokozattal és 25 fő altiszttel.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a nagy földrajzi távolság, a franciaországi magyar diaszpóra kis mérete és a politikai-katonai szembenállás ellenére, viszonylag sok magyarországi származású személy szolgált a francia hadseregben a Nagy Háború során.

A két világháború közötti gyarmati harcokban

Fontos megemlíteni, hogy az 1920-as és 1930-as évek során több hullámban számos magyar állampolgár hagyta el Magyarországot, hogy külföldön telepedjen le. Az első világháborút követő időszakban a politikai élet turbulenciái késztettek sokakat arra, hogy elhagyják hazájukat, egy évtizeddel később a gazdasági válság járult hozzá ugyanehhez, a második világháborút megelőző években pedig az antiszemitizmus fokozódása, valamint a baloldali mozgalmak elleni határozott fellépés voltak a folyamat fő mozgatórugói. Mindezek együtt a két világháború közötti időszakban mintegy 150 000 magyar nemzetiségű személy elvándorlását idézték elő a Kárpát-medencéből, tehát Magyarországról és a környező, jelentős magyar lakossággal rendelkező államokból.²³ Mivel Franciaországban korábban érdemi magyar diaszpóra nem létezett, alapvetően erre az időszakra tehető annak kialakulása, ugyanakkor létszámával kapcsolatban meglehetősen ellentmondásos adatok állnak rendelkezésre. A francia hatóságok a hivatalos munkavállalási engedélyek alapján 10 és 15 000 fő közé teszik a magyarok számát,²⁴ de a magyar kolónia tagjai ennél jóval nagyobb létszámról tesznek említést: általában mintegy 40 000 fős közösségről,²⁵ egy helyen

²³ Kosa 1957, 508–511.

²⁴ Janicaud 2009, 131.

²⁵ Komját–Pécsi 1973, 15–23.

pedig – eltúlozottnak tűnő módon – 70 000 fősről²⁶ számolnak be. Az eltérések okát valószínűleg két tényezőben kell keresni. Egyrésztől magas volt azoknak a száma, akik illegálisan vállaltak munkát, ezért nem jelentek meg a hivatalos összesítésekben, másrészt pedig az utódállamokból érkező magyar nemzetiségű személyeket az útlevelükben szereplő adatok alapján román, csehszlovák, jugoszláv stb. állampolgárként tartották nyilván, ami szintén növelte az eltérést a hivatalos és valódi létszámok között. Mindemellett azt a tényt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar diaszpóra soraiban nagy volt a fluktuáció, folyamatosan érkeztek új kivándorlók, eközben azonban sokan döntöttek úgy, hogy más országokban próbálnak szerencsét, ahol jobb életkörülményeket reméltek, vagy éppen hazatértek Magyarországra.²⁷

Tekintettel arra, hogy a korábbi időszakhoz képest jelentősen növekedett a tartósan Franciaországban élők száma, egyre többen tettek eleget a francia törvényi előírásoknak, amely szerint tíz év franciaországi tartózkodás után lehetőségük volt kérelmezni a francia állampolgárságot. Tekintettel arra, hogy ez nagymértékben elősegítette életkörülményeik javítását a kedvezőbb jogi háttérnek köszönhetően, nyilvánvaló módon sokan éltek a lehetőséggel és szerezték meg új hazájuk állampolgárságát. Emellett a francia kormány azok számára is kiterjesztette az állampolgárság megszerzésének lehetőségét, akik az első világháborúban az Idegenlégió kötelékében szolgáltak, így a korábban említett magyar önkéntesek többsége is minden bizonnyal megkapta a francia állampolgárságot, amennyiben kérvényezte.²⁸ Ugyanakkor a francia állampolgárság egyben kötelezettségekkel is járt, amelyek között fontos helyet foglalt el a kötelező katonai szolgálat teljesítése, ezért a francia állampolgárságot frissen elnyert külföldieket – amennyiben egészségi állapotuk lehetővé tette –, behívták katonai kiképzés és szolgálat céljából, mint ahogy arról egyes esetekben a levéltári iratok is tanúskodnak.²⁹ Pontos számukra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok, de a franciaországi magyar diaszpóra létszámából – és a következő részben bemutatott mozgósítási adatokból – kifolyólag feltételezhető, hogy a vizsgált korszakban néhány száz francia állampolgárságot elnyert magyar teljesített kötelező katonai szolgálatot a francia hadseregben.

Ami a korszakban az Idegenlégióban szolgáló magyarokat illeti, őket az alakulat fejlődésének és tevékenységének tükrében érdemes vizsgálni. Első világháborús kiemelkedő helytállásának köszönhetően a francia hadvezetés a korábbinál sokkal nagyobb potenciált látott a Légióban, ennek megfelelően komoly erőforrásokat csoportosított át mennyiségi és minőségi fejlesztése érdekében. Ennek eredményeként hozták létre 1920-ban a 3. légiós gyalogezredet (a menetezred továbbsszolgáló

²⁶ Molnár 1931, 5.

²⁷ Pécsi 1982, 26–28.

²⁸ Légier 2014, 754–756.

²⁹ SHD 16 P 300565. Polya, Lucien Ladislav.

tagjaiból),³⁰ 1922-ben a 4. gyalogezredet,³¹ illetve ugyanebben az évben az 1. légiós lovasezredet.³² A folyamat a következő évtizedben is folytatódott: 1931-ben az 5. gyalogezred jött létre Francia Indokínában,³³ 1939-ben pedig a 6. gyalogezred Szíriában,³⁴ ugyanekkor pedig a 2. lovasezred is megalakult Marokkóban.³⁵ Az alakulat létszáma ezzel 10 000 főről közel 33 000 főre emelkedett, amely kiemelkedően magas szám volt a Légión addigi fennállása során.³⁶

A jelentős bővítést az is indokolta, hogy a francia gyarmati területeken több konfliktuszóna is volt, ahol meg kellett erősíteni a francia katonai jelenlétet. Az egyik ilyen Marokkó volt, ahol Abd el-Krim vezetésével felkelés zajlott 1920-tól a spanyol, majd 1925-től a francia gyarmati erők ellen. A két európai ország hadereje 1926-ban döntő győzelmet aratott a felkelők ellen, ugyanakkor a terület pacifikálása az 1930-as évek közepéig tartott, amelyben komoly szerep jutott az Idegenlégiónak is.³⁷ Hasonlóan nagy kihívást jelentett a mandátumterületként francia fennhatóság alá került Szíria is, ahol 1925-ben szintén felkelés robbant ki, amelynek leverésére csak 1927-ben került sor, de a régió stabil ellenőrzés alá vétele még éveket vett igénybe, amelyben a légiósok közreműködése is elengedhetetlen volt.³⁸

Az alakulatban szolgáló magyarok azonosítása kapcsán problémát jelent, hogy a trianoni békeszerződést követően a magyar nemzetiségű jelentkezők egy jelentős része már más állampolgársággal rendelkezett, illetve jogukban állt a valóditól eltérő személyazonosságot és állampolgárságot megadni. Ez a két tényező az egyébként is csupán részlegesen kutatható levéltári anyaggal együtt komoly kihívás elé állítja a korszak légiósai iránt érdeklődő kutatókat. Ebből kifolyólag bevett eljárás körükben, hogy a rendelkezésre álló adatokból vonnak le általános következtetéseket.³⁹ Az biztosan megállapítható, hogy az 1930-as évek derekán a német, osztrák és magyar jelentkezők évente átlagosan 5–600 fővel képviseltették magukat az önkéntesek között, 1939-ben pedig 65 magyar nemzetiségű jelentkezőt említenek a források.⁴⁰ Figyelembe véve a más állampolgársággal jelentkezőket is, valamint az ekkoriban már egységes ötéves szolgálati időt (az annak lejártá után új szerződést aláírók nélkül számolva, ami ugyanakkor elég gyakori volt a magyarok körében a konkrét életutak alapján), megalapozottnak tűnik az a feltételezés, amelyet más kutatók állítottak fel,⁴¹ hogy a két háború közötti időszakban folyamatosan néhány száz főre tehető magyar nemzetiségű légiós teljesített szolgálatot az alakulatban.

³⁰ Montagnon 1999, 182.

³¹ Porch 1994, 448.

³² Szecsko 1994, 9–10.

³³ De Gmeline 2016, 224–225.

³⁴ Ridet 2013, 776–777.

³⁵ Comor 2007, 45.

³⁶ Montagnon 1999, 181–182.

³⁷ Soulié 2010, 18–24.

³⁸ Ferwagner 2017, 557–570.

³⁹ Hallo 2007, 153.

⁴⁰ Comor 1988, 27.

⁴¹ Nóvé 2016, 27; 34–38.

Vereségtől győzelemig az átalakuló második világháborús francia haderőben

Az 1939 szeptemberi francia hadüzenet és az azt követő események komoly hatással voltak a franciaországi magyar diaszpóra életére is, hiszen annak tagjai egy – ha nem is ellenséges, de – szembenálló szövetségi rendszerben található állam polgárai voltak. Helyzetüket tovább bonyolította, hogy többségük baloldali érdekvédelmi munkásszervezetek, esetenként pedig politikai csoportosulások soraiba is belépett korábban, amelyek ekkor betiltásra kerültek, tagjaik egy részét pedig internálták.⁴² Ilyen bizonytalan körülmények között sokan a Magyarországra való hazatérés mellett döntöttek, így a franciaországi magyarok száma jelentősen csökkent és valószínűleg közelített a hivatalos statisztikákban szereplő 10–15 000 fős létszámhoz.⁴³ Ugyanakkor a Franciaországban maradó magyarok körében a hadseregbe való jelentkezés kiútnak látszott ebből a nehéz helyzetből, mivel sokan úgy vélték, hogy a katonai szolgálat vállalásával elkerülik az internálást, leszerelésük után rendeződik a helyzetük, és cserébe francia állampolgárságot kapnak. Azokat pedig, akik az antiszemita intézkedések miatt hagyták el Magyarországot, általában komoly antifasiszta meggyőződés is motiválta, hogy a francia hadseregben harcoljanak.⁴⁴ Végül pedig a francia állampolgársággal rendelkezők számára nem volt választási lehetőség, mivel számukra – életkoruktól függően – megérkezett a mozgósítási parancs, és be kellett vonulniuk a kijelölt szolgálati helyükre.⁴⁵

Mindezek eredményeképpen – és a rendelkezésre álló francia és magyar levéltári források alapján⁴⁶ – 2001 magyart sikerült azonosítani 1939–40 folyamán a francia fegyveres erők kötelékében. Valószínűsíthető, hogy a valós szám ennél valamivel magasabb volt, de a jelenleg hozzáférhető források alapján teljes bizonyossággal ennyi magyar származású személy azonosítható be. Mivel csupán 10 fő alakulatáról nem rendelkezünk pontos információval, elég pontos képet kapunk a magyarok szolgálati beosztásáról. Döntő többségük – 1564 fő, vagyis 78%-uk – az Idegenlégió kötelékében szolgált, mégpedig súllyal a háború kitörésekor létrehozott új egységekben, tehát ekkor jelentkezett a Légióba. Mellettük 426 főt – a magyarok 21%-át – találunk a hadsereg reguláris alakulatainak kötelékében, vagyis minden bizonnyal ők voltak azok, akiket francia állampolgárságuk okán irányítottak ezekhez az egységekhez. Az is megállapítható, hogy a magyarok többsége (70%) Magyarországon született, őket követik a Romániában (8%), Szlovákiában (3%) és Jugoszláviában (1%) születettek, míg a fennmaradó 22%-ra vonatkozóan nincsenek pontos adataink, ugyanakkor a magyarországi származásúak között kiugróan magas (42%) a budapesti születésűek

⁴² Wieviorka 2013, 47–48.

⁴³ Pécsi 1982, 251.

⁴⁴ Bajomi 1984, 93–98.

⁴⁵ ADHS 23FI313. Guerre 1939-1945. Ordre de mobilisation générale.

⁴⁶ AN F 9 Affaires militaires. 2802 à 2813. Centre national d'information sur les prisonniers de guerre (C.N.I.P.G.), 1940-1941; MS. UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18. Le fonds de l'Union des engagés volontaires, anciens combattants juifs, leurs enfants et amis (UEVACJ-EA); SHD GR 7 N 2475. Recrutement et utilisation des étrangers.

aránya, tehát az első világháborúban már megfigyelt városi háttér továbbra is fennállt. 51 halott azonosítható a rendelkezésre álló forrásokban, az 1940-es általános katonai és közigazgatási összeomlás miatt azonban feltételezhető, hogy ez a szám jóval magasabb volt, de az adott körülmények között nem került sor ezek rögzítésére. Ezt az is alátámasztja, hogy a német hadifogságba kerültek között 322 magyar származású személy szerepel, ami érzékletesen jelzi, hogy a magyarok egy része súlyos harcokban vett részt az 1940-es franciaországi hadjárat során.

Ezt az érintett egységek története is igazolni látszik. A háború kitörését követően hat új légiós köteléket hoztak létre, amelyek a következők voltak: a 11. és 12. idegenlégiós gyalogezred, a 21., 22. és 23. külföldi önkéntes légiós menetezred, valamint a 13. légiós hegyi könnyűdandár. Ezek mindegyike bevetésre került a német erőkkel szemben 1940 tavaszán, azonban a 13. könnyűdandár kivételével a harcok során gyakorlatilag teljesen felmorzsolódtak. Személyi állományuk nagy része vagy életét vesztette a harcmezőn vagy hadifogságba esett, ezért a nyár folyamán az alakulatokat végleg feloszlatták.⁴⁷

Franciaország teljes vereséget szenvedett 1940-ben, amelynek következtében fegyverszünetet kötött Németországgal és Olaszországgal, a felálló új kormány Philippe Pétain marsall vezetésével pedig a politikai kollaboráció útjára lépett.⁴⁸ Charles de Gaulle tábornok ugyanakkor tovább folytatta a harcot a tengelyhatalmak ellen az általa 1940. július 1-én létrehozott Szabad Francia Erők élén.⁴⁹ 1943-ig hozzávetőlegesen 70 000 fő teljesített szolgálatot ennek a haderőnek a kötelékében, akik közül mintegy 3000 fő volt külföldi származású. Utóbbiak között a spanyolok (480 fő), a lengyelek (270 fő) és a belgák (265 fő) voltak a legtöbben, ugyanakkor a magyarokra vonatkozóan korábban nem készült érdemi összesítés.⁵⁰ A rendelkezésre álló levéltári források⁵¹ alapján azonban napjainkra már lehetségessé vált a 600 000 hivatalosan elismert ellenálló adatai közül a magyarokra vonatkozó adatok leszűrése, amelynek segítségével 150 személyt sikerült azonosítani.

Túlnyomó többségük (127 fő) Magyarországon született. A pontos születési helyek alapján (108 fő esetében) megállapítható, hogy Budapestről (48 fő) és a Dunántúlról (26 fő) nagyobb arányban származtak, mint az ország többi részéről. Átlagéletkoruk az 1940-es évhez viszonyítva 33,9 év, tekintettel arra, hogy 135 személy 18 és 45 éves kor között volt, viszonylag kevesen estek ezen a korcsoporton kívül. Ugyanakkor az is kiderül, hogy a 30-as éveik derekán járók voltak túlsúlyban, tehát nem a fiatalok domináltak az önkéntesek között. A magyarok anyaalakulatai kapcsán szerencsés helyzetben vagyunk, mivel az csupán 7 esetben nem ismeret. Az adatokból jól látszik a szárazföldi alakulatok túlsúlya (108 fő), amelyen belül az Idegenlégió dominált (75 fő), míg a légierő (5 fő) és a haditengerészet (2 fő) csupán minimálisan vonzotta a magyarokat. Mellettük 17 fő a franciaországi Ellenállásban vett részt, 11 fő pedig

⁴⁷ De Gmeline 2016, 354–358.

⁴⁸ Muracciole 2002, 49–72.

⁴⁹ Crémieux-Brilhac 2013, 108–112.

⁵⁰ Muracciole 2009, 33–37, 50.

⁵¹ SHD 16 P. Dossiers individuels du bureau Résistance.

adminisztratív beosztásokban tevékenykedett a szabad francia mozgalomban. A korábbiaktól eltérő módon 5 nőt is találunk az önkéntesek között, akik közül érdemes külön kiemelni Károlyi Juditot, Károlyi Mihály köztársasági elnök lányát, aki a szabad francia női segéderők kötelékében adminisztratív munkakörben teljesített szolgálatot.⁵² A magyar származású önkéntesek közül 17 veszítette életét a háború során, ami 11%-os veszteségi arányt jelent, ami viszonylag magasnak tekinthető a Szabad Francia Erők 7%-os, valamint a külföldi önkéntesek 6%-os veszteségi mutatóihoz képest.⁵³

Az első indokínai háborúban

Francia Indokína⁵⁴ a második világháború során japán megszállás alá került, amely annyira meggyengítette a terület feletti francia fennhatóságot, hogy a függetlenségpárti kommunista erők 1946 decemberében felkelést robbantottak ki a francia gyarmati erők ellen.⁵⁵ A világháború során jelentős emberi és anyagi veszteségeket elszenvedő Franciaország számára komoly kihívást jelentett a felkelés elfojtásához szükséges fegyveres erő felállítása és délkelet-ázsiai bevetése a kedvezőtlen gazdasági és belpolitikai körülmények között.⁵⁶ Ebből kifolyólag logikus megoldás volt az Idegenlégió létszámának növelése külföldi állampolgárok bevonásával, majd pedig az alakulat bevetése az egyre nagyobb problémát okozó konfliktusban. Tekintettel arra, hogy a vesztes tengelyhatalmi államok hadseregeinek számos tagja tartott attól, hogy a hazájában hatalomra kerülő új kormányzatok valamilyen formában számonkérik rajtuk korábbi tevékenységüket, sokan döntöttek úgy, hogy emigrálnak és külföldön próbálnak szerencsét. Az Idegenlégió igyekezett kihasználni ezt a kivándorlási hullámot és Közép-Európa számos pontján hozott létre a francia megszállási zónában toborzóirodákat, amelyek reális alternatívát kínálhattak a korábbi ellenségek számára, akik komoly katonai tapasztalattal rendelkeztek.⁵⁷ Ugyanakkor kiemelt figyelmet fordítottak az őrizetükbe került közel egymillió tengelyhatalmi hadifogoly – németek, osztrákok, magyarok, románok és olaszok – közti toborzásra is, akik közül sokan nem kívántak visszatérni hazájukba a megváltozott politikai viszonyok miatt, a francia katonai szolgálat pedig az újrakezdés lehetőségét nyújtotta számukra.⁵⁸ Ezek az erőfeszítések viszonylag rövid időn belül jelentős eredményeket hoztak, mivel az alakulat létszáma gyors növekedésnek indult: a háború végi kevesebb mint 15 000 főről folyamatosan emelkedve és a harctéren elszenvedett komoly veszteségek ellenére, 1954-re már elérte a 35 000 főt.⁵⁹ Az új

⁵² SHD 16 P 316914. Károlyi Judith, Géraldine.

⁵³ Muracciole 2009, 268.

⁵⁴ A mai Vietnám, Kambodzsa és Laosz.

⁵⁵ Bonnacarrère 2006, 57.

⁵⁶ Fleury 2003, 385–455.

⁵⁷ Houssin 2024, 64.

⁵⁸ Kemencei 1985, 151.

⁵⁹ Comor 2013b, 323.

csatlakozók döntő többsége a legyőzött államok polgárai közül került ki, amelyet jól jelez az a tény, hogy az újoncok több mint fele németajkú volt ebben az időszakban.⁶⁰

A nyolc évig tartó konfliktus során gyakorlatilag a Légió minden alakulata bevetésre került Indokínában, így összesen 72 883 légiós töltött el hosszabb-rövidebb időszakot a régióban különböző beosztásokban.⁶¹ A harcok során 10 483 fő vesztette életét, vagyis a bevetett légiósok 14%-a veszett oda, ami kétszerese az indokínai francia haderő általános, 7%-os veszteségi arányának.⁶²

Az alakulat soraiban szolgálatot teljesítő magyarok számára vonatkozóan sokáig csupán becslések álltak rendelkezésünkre, amelyek rendkívül eltérő nagyságrendeket adtak meg (1000 és 20 000 fő között) a jelentős részben a francia hadifogságot katonai szolgálatra cserélő magyarokról. Mivel a korszakra vonatkozó légiós jelentkezési lapok nem kutathatóak, ezért a kérdés megválaszolása komoly – és sokáig megoldhatatlannak tűnő – kihívást jelentett. Mindazonáltal más források bevonásával érdemi előrelépést sikerült elérni a téma kutatásában. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és Budapest Főváros Levéltára számos anyaga lehetővé teszi azoknak a magyaroknak az azonosítását, akik a Légióhoz való csatlakozásuk után is kapcsolatban maradtak Magyarországgal, ami lehetővé tette a korabeli hatóságok számára, hogy nyilvántartást vezessenek róluk.⁶³ Ezzel párhuzamosan elérhetővé váltak az indokínai háborúban elesettek adatai a *Mémoire des Hommes* internetes portálon, amely a személyiségi jogok tiszteletben tartásával nyújt hiánypótló információkat a konfliktus résztvevőiről.⁶⁴ Mindezek alapján a kutatások jelenlegi állása szerint a konfliktusban igazolhatóan résztvevő magyarok száma valamivel több mint 1000 főre tehető, akik közül legalább 259 személy vesztette életét a harcok során. Ez a szám természetesen nem teljes, hiszen kutathatóvá válásuk esetén a francia levéltári források minden bizonnyal számos új névvel gazdagítanák ezt a listát, de joggal feltételezhetjük, hogy az indokínai háborúban résztvevő magyarok számát nagyságrendileg pontosan határozza meg.

Az elesett magyar légiósok döntő többsége harcoló alakulatok kötelékében szolgált, ami az egyik oka lehet annak, hogy ilyen nagyarányú veszteségeket szenvedtek. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az elszenvedett veszteségek több mint 20%-a balesetek és betegségek számlájára írható, tehát a délkelet-ázsiai katonai szolgálat a fegyveres összecsapások nélkül is veszélyes volt a Légió kötelékében. A magyar önkéntesek katonai karrierlehetőségeiről tanúskodik, hogy többségük viszonylag rövid szolgálati ideje ellenére is előre tudott lépni a hierarchiában: egy fő tiszti (főhadnagyi), 37 fő pedig altiszti rendfokozatban teljesített szolgálatot, ami azt mutatja, hogy az eredményes harctéri szolgálat gyors előléptetéseket eredményezett.

Összegzés

⁶⁰ Thoumelin 2013, 57–66.

⁶¹ Bergot 1975, 318–319.

⁶² Windrow 1996, 22.

⁶³ Biró 2024.

⁶⁴ *Mémoire des Hommes*.

A francia hadseregben szolgáló magyarok története a 20. század első felében olyan hosszabb távú, strukturális folyamatként értelmezhető, amelyben az egyéni katonai életutak szorosan összekapcsolódtak az európai politikai válságokkal, a migrációs kényszerekkel és az állami erőszakszervezetek alkalmazkodási mechanizmusaival. A tanulmány levéltári forrásokra és adatbázisalapú vizsgálatokra támaszkodva mutatja meg, hogy a magyar katonai jelenlét nem alkalmi jelenség volt, hanem a francia fegyveres erők – különösen a Francia Idegenlégió – külföldi humánerőforrás-kezelésének jellegzetes eleme.

A különböző történeti korszakok eltérő motivációs mintázatokat hoznak felszínre: az első világháború idején a már Franciaországban élők mozgósítása, a két világháború között a gazdasági és politikai emigráció, a második világháború során az antifasiszta elköteleződés, míg az indokínai háborúban a háború utáni bizonytalanság és a kelet-közép-európai térség átalakulása játszott meghatározó szerepet. A sokféleség ellenére közös vonásként rajzolódik ki, hogy a katonai szolgálat a társadalmi és jogi újrapozicionálás egyik lehetséges eszközévé vált.

A Francia Idegenlégió ebben a folyamatban sajátos intézményi megoldásként működött: rugalmas keretet biztosított az eltérő állampolgárságú, háttérű és motivációjú katonák integrálására, miközben a francia hadvezetés számára lehetővé tette a személyi állomány gyors bővítését és alkalmazkodását a változó stratégiai kihívásokhoz. A magyar önkéntesek története így nem csupán kapcsolattörténeti adalék, hanem annak az általánosabb hadtudományi kérdésnek az esettanulmánya is, miként építik be a modern fegyveres erők a transznacionális mobilitást és a külföldi katonai munkaerőt saját működési rendszerükbe.

A tanulmány tanulságai hadtudományi szempontból arra is rávilágítanak, hogy a 20. század első felében a francia haderő már olyan megoldásokat alkalmazott, amelyek a személyi állomány rugalmas kezelésére és a jogi státuszok differenciált értelmezésére épültek. A külföldi önkéntesek integrálása nem pusztán létszámbővítést szolgált, hanem hozzájárult a haderő alkalmazkodóképességének és kompetenciáinak növeléséhez is. A magyar katonák esete így érzékletes példája annak, miként vált a katonai szervezet a társadalmi mobilitás és az intézményes integráció sajátos színterévé a 20. századi fegyveres konfliktusok során.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Archives départementales des Hauts-de-Seine (ADHD).

23FI313. Guerre 1939-1945. Ordre de mobilisation générale.

Archives de Paris (AP).

Listes du contingent et registres matricules du recrutement (classes 1859-1921). D4R1 1471.

Gerenday De, Ladislás.

Listes du contingent et registres matricules du recrutement (1859-1921)

Archives nationales (AN).

F 9 Affaires militaires. 2802 à 2813. Centre national d'information sur les prisonniers de guerre (C.N.I.P.G.). 1940-1941.

Registres matricules du recrutement D4R1 902. Fekete, Martin Emmanuel.

Mémorial de la Shoah (MS).

Le fonds de l'Union des engagés volontaires, anciens combattants juifs, leurs enfants et amis (UEVACJ-EA).

Service Historique de la Défense (SHD).

GR 7 N 2475. Recrutement et utilisation des étrangers.

GR 16 P. Dossiers individuels du bureau Résistance.

300565. Polya, Lucien Ladislás.

316914. Károlyi Judith, Géraldine.

GR 26 N 862/7. Régiment de marche de la Légion étrangère: J.M.O. 1915. november 11. – 1916. december 31.

Bajomi Lázár Endre 1981. *Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban*. Budapest: Zrínyi.

Bergot, Erwan 1975. *La Légion au combat. Narvik – Bir Hakeim – Diên Bien Phu. La 13e demi-brigade de Légion étrangère*. Paris: Presses de la Cité.

Bergot, Erwan 1984. *Régiment de marche de la Légion*. Paris: Presses de la Cité.

Biró Aurél 2024. *Magyarok a Francia Idegenlégióban. Az indokínai háborúban (1946–1954) elesettek és a túlélők emlékezete. Adattár a magyar légiósokról*. Budapest: szerzői kiadás.

Bonnecarrère, Paul 2006. *Par le sang versé. La Légion étrangère en Indochine*. Paris: Perrin.

Cochet, François 2013. Engagés volontaires pour la durée de la guerre. In Comor, André-Paul (szerk.): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. 358–359. Paris: Robert Laffont, Ministère de la Défense.

Comor, André-Paul 1988. *L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940–1945*. Paris: Nouvelles Editions Latines.

Comor, André-Paul 2007. Aux origines de l'infanterie portée et de la cavalerie blindée: les compagnies montées et la cavalerie de la légion étrangère en Afrique du nord (1881–1939). *Guerres mondiales et conflits contemporains* 47 (1): 37–45.

Comor, André-Paul 2013a. Effectifs (1831-2011). In Comor, André-Paul (szerk.): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. 321–323. Paris: Robert Laffont, Ministère de la Défense.

Comor, André-Paul 2013b. Tchèques, volontaires. In Comor, André-Paul (szerk.): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. 889–890. Paris: Robert Laffont, Ministère de la Défense.

- Crémieux-Brilhac, Jean-Louis 2013. *La France Libre. De l'appel du 18 juin à la Libération*. Paris: Gallimard.
- De Gmeline, Patrick 2016. *Nouvelle histoire de la Légion étrangère*. Paris: Perrin.
- Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András 1998. *Magyarország története 1301–1526*. Budapest: Osiris.
- Ferwagner Péter Ákos 2017. A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten. Az 1925–1927-i szíriai felkelés. *Világtörténet* 39 (4): 545–573.
- Fleury, Georges 2003. *La guerre en Indochine 1945-1954*. Paris: Perrin.
- Grand Mémorial. <https://donnees.culture.gouv.fr/> (Letöltés ideje: 2026. 01. 02.)
- Györkös Attila–Kiss Gergely 2013. *Francia–magyar kapcsolatok a középkorban*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hallo, Jean 2007. *Monsieur Légionnaire. L'homme et ses traditions*. Limoges: Lavauzelle.
- Hausner Gábor 2004. A szentgotthárdi csatában részt vett franciák bejegyzései Vitnyédy Pál album amicorumában. In Tóth Ferenc, Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *Szentgotthárd-Vasvár 1664. Háború és béke a XVII. század második felében*. 46–58. Szentgotthárd: Szentgotthárd Város Önkormányzata.
- Houssin, Jean-Michel 2024. *Le recrutement à la Légion étrangère. Histoire et évolutions 1831-2024*. La Guérinière: D'un autre ailleurs.
- Janicaud, Benjamin 2009. Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940). *Cahiers de la Méditerranée* 39 (1): 131–140.
- Kemencei János 1985. *Légionnaire, en avant!* Paris: Grancher, 1985.
- Komját Irén, Pécsi Anna 1973. *A szabadság vándorai*. Budapest: Kossuth.
- Kosa, John 1957. A Century of Hungarian Emigration, 1850–1950. *The American Slavic and East European Review* 16 (4): 501–514.
- Köpeczi Béla 2002. *II. Rákóczi Ferenc külpolitikája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kristó Gyula 1998. *Magyarország története 895–1301*. Budapest: Osiris.
- Légier, Gérard 2014. La législation relative à la nationalité française durant la Première Guerre mondiale. *Revue critique de droit international privé* 110 (4): 751–795.
- Mahuault, Jean-Paul 2013. *Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870–71, 1914–18, 1939–45*. Paris: Grancher.
- Mémoire des Hommes. <https://www.memoiredeshommes.defense.gouv.fr/conflits-operations/guerre-indochine> (Letöltés ideje: 2026. 01. 11.)
- Molnár Sándor 1931. *Magyar sors francia földön*. Párizs: Párisi Magyar Akadémia.
- Montagnon, Pierre 1999. *La légion étrangère. De 1831 à nos jours*. Paris: Pygmalion.
- Muracciole, Jean-François 2002. *La France pendant la Seconde Guerre mondiale*. Paris: Librairie Générale Française.
- Muracciole, Jean-François 2009. *Les Français libres. L'autre Résistance*. Paris: Tallandier.
- Nóvé Béla 2016. *Patria Nostra. '56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban*. Budapest: Balassi.
- Pécsi Anna 1982. *Magyarok a franciaországi forradalmi munkásmozgalomban 1920–1945*. Budapest: Kossuth.

- Porch, Douglas 1994. *La Légion étrangère 1831–1962*. Paris: Fayard.
- Ridet, Charles 2013. 6e régiment étranger d’infanterie. In Comor, André-Paul (szerk.): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. 776–778. Paris: Robert Laffont, Ministère de la Défense.
- Romsics Ignác 2001. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris.
- Sahin-Tóth Péter 1999. A vallon-francia katonaság sajátos szerepe a hadviselő felek közötti kapcsolatokban a tizenöt éves háború idején. In Petercsák Tivadar, Berecz Mátyás (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. 227–241. Eger: Dobó István Vármúzeum.
- Soulié, Pierre (2010). 1901–1935: la Légion étrangère au Maroc. *Guerres mondiales et conflits contemporains* 50 (1): 7–24.
- Szecska Tibor 1994. *La Légion. Une légende en marche, 1er étranger de cavalerie*. Paris: Editions Atlas.
- Thoumelin, Pierre 2013. *L’ennemi utile, 1946-1954. Des vétérans de la Wehrmacht et de la Waffen-SS dans les rangs de la Légion étrangère en Indochine*. Zwickau: Schneider Text.
- Wieviorka, Olivier 2013. *Histoire de la Résistance 1940–1945*. Paris: Perrin.
- Windrow, Martin 1996. *French Foreign Legion infantry and cavalry since 1945*. London: Osprey.
- Zachar József 1978. Bercsényi László (1689–1778). *Hadtörténelmi Közlemények* 25 (1): 68–114.